

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

Наш Језик

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОСКО

Година I Свеска 1

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на сѣраницама овог броја
часописа Наш језик колеге,
пријатељи и некадашњи студенти
посвећују проф. др Срећу Танасићу,
дописном члану АНУРС,
поводом седамдесет година живота
са искреним жељама за другим животом
и непрекидним стваралаштвом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) . . .	1–7
Библиографија радова др Срете Танасића (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ)	31–37
Срето Танасић против језичких манипулација (БИЉАНА С. САМАРЦИЋ)	39–47
Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман трпног глаголског придева у Речнику САНУ (ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ)	49–57

Акцентологија и фонологија

Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ)	59–64
О прозодијским аспектима риме у српској поезији (ДРАГА С. ЗЕЦ)	65–75
Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису <i>Наш језик</i> из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ)	77–85
О неким спорним рефлексима <i>jaīa</i> (САЊА М. КУЉАНИН).	87–93

Морфологија и творба речи

О архаизмима у српском језику, посебно граматичким (ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР)	95–107
--	--------

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>јризнање</i> : <i>јризнавање</i> , <i>јридружије</i> : <i>јридруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘ <i>глагол + ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>ујознаћи</i> (<i>се</i>) (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>јоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>јри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ) ..	259–268
О српском глаголу <i>радијти</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ата ‘ <i>сукобити се</i> ’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених</i> <i>указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янська термінографія кінця ХХ – початку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусијуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Назви за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. ЂИНЋИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На</i> <i>Дрини ћуџија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЋИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микротопонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогоића</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ Y. NOMACHI)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Србіе</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ћ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

Лексикологија, лексикографија и терминологија

УДК 811.163.41'374"18/20"

Оригинални научни рад
Примљено 18. новембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

ДАНКО М. ШИПКА*

(Државни универзитет Аризоне,

Одсјек за њемачки, румунски и словенске језике)**

РЈЕЧНИЦИ КАО СРЕДСТВО УСПОСТАВЉАЊА АУТОРИТЕТА

У раду се представља која су од три типа ауторитета које је издвојио Макс Вебер (традиционалног, харизматског и рационалног) била у основу стратегија у кључним српским једнојезичницима. Анализа се проводи на основу модела предложеног у Шипка (2019), гдје се диференцирају макроманеври – широки наративи језичких елита, и микроманеври – конкретна занатска рјешења. У раду се прихвата периодизација Хобзбаума, која издваја дуги XIX и кратки XX вијек. Кључни рјечник дугог XIX вијека, Вуков *Српски рјечник*, био је претежно заснован на рационалном типу ауторитета. Два главна рјечника кратког XX вијека, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, те *Речник српскохрватског књижевног језика уз мијењање типа рационалног идентитета*, обилато користе харизматски и традиционални идентитет. Сви ови типови ауторитета присутни су у измијењеном облику и у *Речнику српског језика*, насталом у XXI вијеку, али је харизматски ауторитет знатно слабији у односу на претходни период.

Кључне ријечи: ауторитет, идеологија, српски рјечници, историјска лексикографија, макроманеври, микроманеври.

Увод

У овом раду анализирају се начини утјеловљивања ауторитета у четири кључна српска једнојезичника: Караџићевом *Српском рјечнику* (Караџић 1818, 1852), *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ), *Речнику српскохрватског књижевног језика*

---

* Danko.Sipka@asu.edu

** Дио грађе за овај рад прикупљен је током истраживачког боравка у Бечу у јануару 2019. године, који је финансирала Школа међународних језика и писмености Државног универзитета Аризоне.

(PMC), те *Речнику српскога језика* (РСЈ). Анализа се врши унутар модела предложеног у Шипка (2019), па ће најприје бити назначене карактеристике тог модела, а након тога појмови ауторитета, историјске периодизације која је у основи ове анализе, те појам народа (ради се о националним једнојезичницима).

Епистемолошки конструкт на који се опире анализа у овом раду предложен у Шипка (2019) види опште једнојезичнике (заједно са граматицама и правописима, који чине својеврсно свето тројство нормативистике у словенским земљама) као средства успостављања нормативног ауторитета и обезбјеђивања националног јединства. Овај процес одвија се на два нивоа. Постоје широки наративи (у различитим чланцима, иступима, што се у рјечницима најчешће огледа у предговорима), који се одређују као макроманеври. Макроманеври се у тексту рјечника преводе у конкретне кораке, који се одређују термином микроманеври. Тако су онда макроманеври опште идеолошке и културне смјернице дјеловања, а микроманеври њихово утјеловљење, које има директан утицај на кориснике рјечника.

Појам ауторитета изводи се из класичног рада Макса Вебера (Вебер 1992 /1919/), гдје се издвајају три типа ауторитета: традиционални, харизматски и рационални. Традиционални ауторитет опримјерује религија и слични системи вјеровања. Ауторитет се осигурава не рационалним путем односно харизмом оних који тај ауторитет успостављају, него првенствено чињеницом да такав систем вјеровања постоји у одређеној, широј или ужој, друштвеној заједници. Извор харизматског ауторитета представља сама личност онога ко ауторитет успоставља или личност онога или оних на које се неко позива. Тако је, рецимо, код популистички оријентисаних харизматичних политичара. Коначно, рационални ауторитет заснован је на принципима, како је рецимо у случају владавине права. Такав ауторитет има, рецимо, правна држава.

Како је показао Хумер (2013), постоји низ различитих схватања ауторитета. Међутим, класична веберовска дефиниција најподатнија је у анализи рјечничких макро и микро маневара. Састављачи рјечника старају се, сасвим разумљиво, да докажу како су њихови макро и микро маневри засновани на рационалном ауторитету. У стварности, како ћемо видјети из анализе која слиједи, у тим маневрима налазимо и елементе харизматског и традиционалног ауторитета.

Кад је национално јединство у питању, овдје се полази од Гелнеоровог (Гелнер 1983) и Брубејкеровог (Брубејкер 2002) конструктивистичког и динамичког приступа етничкој припадности, илустрованог следећим цитатом:

Ethnicity, race and nation should be conceptualized not as substances or things or entities or organisms or collective individuals – as the imagery of discrete, concrete, tangible, bounded and enduring 'groups' encourages us to do – but rather in relational, processual, dynamic, eventful and disaggregated terms (Brubaker 2002: 176).

Појмови дугог XIX вијека (1789–1914) и кратког XX вијека (1914–1991) предложени су у радовима Ерика Хобзбаума (Хобзбаум 1995, 1996). По његовом мишљењу, почетак дугог XIX вијека (као историјског периода чија је главна карактеристика била доминација империја у свијету) одредила је Француска буржоаска револуција, а његов крај Први свјетски рат, чија је посљедица била нестанак речених империја: њемачке, руске, аустроугарске и турске. Кратки XX вијек почиње управо тим ишчезавањем империја, а завршава се распадом Совјетског Савеза. Овдје се користи Хобзбаумова периодизација зато што указује на главне геополитичке промјене и најпрецизније одређује периоде релевантне у анализи фактора социокултурног окружења који утичу на лексикографску праксу и дјеловање рјечника у друштву.

У овом раду разматра се питање типова ауторитета на који се аутори српских једнојезичника ослањају, те макро и микро маневри, којима се тај ауторитет успоставља. Анализа прати улогу ауторитета у историјском развоју српске лексикографије, гдје дуги XIX вијек представља Карацићев *Српски рјечник* (Карацић 1818, 1852), кратки XX вијек *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ), те *Речник српскоохрватског књижевног језика* (РМС), а XXI вијек *Речник српског језика* (РСЈ). Усто, одређена запажања тичу се Даничићевих лексикографских пројеката (Даничић 1862; РЈАЗУ), као својеврсне повезнице XIX и XX вијека.

Дуги XIX вијек

Почетком дугог XIX вијека Срби су распоређени у двије европске империје: турској и аустријској. На идеолошком плану присутна је и руска империја, јер је на тој сцени међу Србима присутан утицај панславизма, који она подржава (више о том идеолошком усмјерењу в. Кон 1960) и аустрославизма (о чему више в. Морич 1996). Једновременно се одвија конфликт између нове српске буржоазије која се формирала посљедно устанцима против Турака (првог – 1804–1813, другог – 1815–1817) и традиционалне клерикално-феудалне елите јужне Угарске. Коначно, на идеолошкој и културној равни, ово је вријеме романтизма. Сасвим је јасно да је Карацић представник нове буржоазије и романтичар. Кад је у питању однос панславизма према аустрославизму, ствари нису тако

јасне. На њега је кључни утицај вршио Копитар, како је већ писано, између осталог, у „Gerade Kopitar dirigierte Vuk zur konkreten Reform der serbischen Sprache und Orthographie, aller Wahrscheinlichkeit nach beeinflusste er auch seine Auswahl“ (Погачник 1978: 105) и „Копитар је волео и ову постојећу – Метернихову Аустрију. Не само као чиновник но и из личног патриотизма и грађанског увјерења, он се борио за њен културни процват и хтио је да прошири њен духовни и политички утицај на јужнословенско становништво на Балкану“ (Поповић 1964: 70). Међу бројним радовима о односу Вука и Копитара (уп. Батлер 1969; Добрашиновић 1980; Ивић 1981, 1998; Водопивец 1988; Кропеј 2013), издваја се рад Бонаце, гдје се наводи:

Auf jeden Fall – und unabhängig von Vuks Willen und Absichten der Austroslavismus erwies sich als ein wichtiger Gefährte, der Vuk auf dem Weg zur Begründung der serbischen Literatursprache und damit zur Erringung der kulturellen Emanzipation seines Volkes begleitete (Бонаца 1988: 369).

Слични су погледи и других аутора. Дакле, састојак аустрославизма свакако је присутан у Вуковом дјеловању, а на питање да ли је и његова мотивација била таква тешко може да се одговори.

Караџићеви макроманеври успостављања ауторитета засновани су на представљеној идеолошкој позадини, а суштина им је тврдња о неопходности једнакости књижевног и разговорног језика, што онда цјелокупном народу омогућава приступ књижевном језику. Ово је, несумњиво, новобуржоаски и романтичарски начин мишљења, а тиме што су панславистичке клерофеудалне елите на супротним позицијама, ово дјеловање је истовремено и аустрославистичко. Кључни Караџићев аргумент јесте потреба исправљања недоследности славјаносербске писмености. Расап међу књижевним и разговорним језиком по њему је дио опште недоследности. Он у агресивном тону тврди како се цијела традиција ослања на „правила бабе Смиљане“, дакле, на одсуство конзистентних правила (о његовој расправи са Милованом Видаковићем може се наћи у Николић 2009). Занимљиво је да Караџић о потреби јединства књижевног и народног језика пише у Бечу, гдје се књижевни нововисокоњемачки језички варијетет битно разликује од говорног језика баварске дијалекатске групе. Исто тако, чисто теоријски, славјаносербска писменост могла се организовати помоћу конзистентних правила без укључивања народног језика. Како је познато, постоје словенски језици, попут чешког и словеначког, гдје се неформални говорни варијетети битно разликују од формалног језика. О свим проблемима који произлазе из оваквог радикалног прекида с

традицијом писао је веома компетентно Селимовић (1967). Макроманеври се заснивају на рационалном ауторитету. Наиме, у основи свега је тврдња да треба увести ред – постоји, дакле, рационални ауторитет конзистентности. Основа конструисања националног јединства јесте теза да су сви штокавци Срби.

Микроманеври могу да захвате практички све елементе рјечничке структуре, како сам показао у Шипка (2019). Овдје ћу поћи по тим елементима тражећи конкретна занатска рјешења у рјечнику која могу бити повезана са успостављањем рационалног ауторитета. Друга је ствар то колико је заиста рационалан тај рационални ауторитет – како смо рекли, постоје бројни језици гдје постоји досљедна разлика између књижевног и разговорног језика. Макроманевре можемо видјети не само у полемикама са савременицима него и у самом чину објављивања *Рјечника* (Карацић 1818). А ево како су ти макроманеври преточени у микроманевре у самом рјечнику.

Већ сам назив *Рјечника* прекида са дотадашњом словенском традицијом. Слично је и са избором лексике, о чему Ивић (1998: 185) пише сљедеће:

Карактеристично је да у Вуковом предговору и у граматичи прикљученој уз речник има на стотине речи које у самом речнику нису наведене, таквих као *глагол, нарјечје, ђредговор, рјечник, својство, славенски, или библија, грамаџика, дијлома, историја*, па и таквих као *изјавиџелни, класически, неоџредјелен, објавленије*, које показују да се Вук још није био ослободио рускословенских наноса. Речи пописане у Рјечнику све припадају народном говору; Вук намерно није црпао из књига.

Сасвим јасно се види да су лексеме повезане са претходном славјаносербском традицијом биле плански изостављане из *Рјечника* (мада их је аутор у свом идиолекту имао). Може се претпоставити да је основна мотивација, како именовања *Рјечника*, тако и лексичке селекције, највјероватније било успостављање сопственог ауторитета и промоције на културноисторијској сеци, унутар романтичарске идеологије схваћеног, народа. Још једна посљедица, намјерена или ненамјерена, била је оштар рез према досадашњој традицији а тиме и кидање везе с Русијом, што је, опет, на линији аустрославизма. Овај радикални раскид са дотадашњом традицијом у лексичкој селекцији, како је познато, унеколико је ублажен у другом издању *Рјечника* (Карацић 1852), међутим, то издање долази након тога што је рез у односу на претходну традицију већ извршен и након што је успио – знаковита 1847. година са кључним књижевним дјелима унутар Вуковог про-

грама пада пет година прије појављивања овог издања (о овоме више в. Поповић 1964, те Милановић–Драгићевић 2018). Исто тако, цијела идеолошка динамика тог издања увелико је другачија због укључивања Ђуре Даничића.

И са избором писма којим је *Рјечник* наштампан је тако да је у темељу микроманевра нешто друго, али су резултати на линији аустрославизма. Основни аргумент и овдје је досљедност (дакле, и њему је у основи рационални ауторитет). Сам микроманевар детаљно је образложен у Предговору (Карацић 1818: ix–xi) уз закључак „да ће сваки паметан човјек признати, да се Српски језик Славенском ортографијом не може писати“ (Карацић 1818: v). Наравно, аргументи које Карацић наводи о потреби подударности фонолошког и графијског система нису нешто што је очигледно – огроман број језика у свијету нема те подударности, укључујући ту и неке словенске језике, па најнормалније задовољавају све оне потребе којима служе. Микроманевар је првенствено у функцији наметања рационалног ауторитета, али, поново, сама рационалност рационалног ауторитета је упитна.

Предговор *Рјечнику* и иначе је у сличној функцији. У основи, аутор успоставља свој ауторитет на основу тврдње о потреби јединства говорног и писаног језика, ово јединство мотивише се надаље императивом јединства народа. Директна резултанта таквог става је афирмација нове буржоаске класе и одређена класна нивелизација, али је исто тако, да ли случајна или намјерена посљедица, и одвајање од словенске традиције, на линији аустрославизма. Ово се види из следећа три цитата у предговору.

Већ има близу иљада година како Србљи имају своја слова и писмо, а до данас још ни у каквој књизи немају правога свог језика! (Карацић 1818: iii).

Ни једном списатељу није пало на ум, да барем за себе постави каквагођ правила у језику, и њи да се држи, него је писао сваки по својој вољи (како му се кад навр пера десило); тако, као да наш језик (осим свију језика на овом свијету) никакви правила нема! (Карацић 1818: v).

Понајвише наши књижевника и веће госпoде Српске по Мађарској кажу, да је Славенски језик (што имамо данас на њему библију и остале црквене књиге) прави Српски језик, а овај, што њим говори народ (и они), да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога (Карацић 1818: v).

Врло су ријетки случајеви позивања на традиционални ауторитет, нпр.:

У многим старим књигама српским стоји написано Српски, н.п. у Душановој дипломи (Караџић 1818: xxx).

Занимљиво је и то да, суочен са варирањем у „говору народа“, у другом издању, Караџић индиректно предлаже рјешење за уклањање чак и ове „недоследности“:

Ако кад Срби у писању књига приме једно макар које од својијех нарјечија, онда у рјечницима не ће ни требати ријечи по сваком нарјечију писати за себе, него само по ономе којијем се књиге успишу, макар назначивши код сваке ријечи како се говори по другијем нарјечјима, н.п. *дјед* (јужно *ћед*, источно *дед*, западно *дид* (Караџић 1852: ii).

Стратегија наметања рационалног ауторитета провлачи се и кроз рјечничке дефиниције. Тако, на примјер, под одредницом *школа*, која у стилу романтичарске лексикографије садржи обимне енциклопедијске информације, стоји, између осталог, и ово:

А у Сријему, у Бачкој и у Банату, има сад у сваком селу школа, и учитељима свуда плаћа општина; али се науке слабо разликују од оније у Србији: и овђе још уче ђеца чатити из славенскога часловца и из пслатира (које не разумију сви ни директори, а камо ли учитељи и ђаци); и то је и овђе још (готово) сва Српска књига (Караџић, 1818: 920).

Постоје, јасно, одеђене разлике између два издања рјечника. Кад је у питању општа селекција, битно је напоменути да је прво издање имало око 26.000 ријечи, а друго око 47.000. Дobar дио ове лексичке масе последица је Вуковог пребивања у различитим јужнословенским подручјима, дакле, махом тршићка лексика првог издања сада је проширена лексиком из других крајева (Поповић 1964: 409416 именује конкретна подручја поријекла ове нове лексике). Ово проширење не уноси нове моменте – и даље се ради о чисто дијалекатској лексици, па и овдје имамо стратегију успостављања рационалног ауторитета на основу досљедности подударности говорног и књижевног. Оно што је занимљиво и што представља неку врсту отклона јесте лексика унесена или калкирана из славјаносербског. Ово уношење има предисторију у преводу Новог завјета (о чему више в. Поповић 1964: 369–372). Већ ту долази до ублажавања радикалног народњачког програма првог издања *Рјечника*, што се онда преноси и на друго издање *Рјечника*. Посебно у сфери апстрактне лексике, наћи ћемо посуђенице (и оне из српскословенског) и калкове – у преводу Новог завјета Вук се суочио са недостатношћу радикалног народњачког програма и тај програм у *Рјечнику* донекле ублажио. Наиме, језик се, у складу са романтичар-

ским програмом, представља као „народни“ мада добар дио апстрактне лексике из другог издања не би њиме владао – за необразоване слојеве становништва (а они су тада чинили огромну већину) апстрактна лексика ових проширења била је непозната. Слично је и у односу према опсценим ријечима. Наиме, како смо то показали у Шипка (1987), прво издање укључује како пробавне опсцене ријечи (нпр. *говно*), тако и сексуалне (рецимо, *курац*), док друго издање задржава пробавне, а елиминише сексуалне. Кад су у питању разлике међу два издања у рјечничкој микроструктури, не може се говорити о неким радикалним промјенама. Рјечник и даље има елементе интертекстуалности са причама, народним умотворинама, етнографским биљешкама и сл. укљученим у одреднице, што је директан резултат романтичарског програма. Довољно је погледати Карацић 1852: 275, гдје у одредници *клинчорба* имамо читаву причу, а у одредници *клис* детаљан етнографски опис народне игре.

Дакле, мада друго издање (у чије је припремање, како је познато, био укључен Даничић) остаје на линији успостављања рационалног ауторитета јединства књижевног и говорног језика и романтичарског програма, већ у њему постоје одређена одступања (надовезујући се на поменути Ивићев цитат, можемо рећи да се већ овдје „црпе из књига“). Међутим, темељита промјена парадигме у дугом XIX вијеку наступа тек с пројектима које Даничић води (Даничић 1862, те РЈАЗУ). Промјена типа ауторитета је двострука. Прво, рационални ауторитет пребацује се са народњачког романтичарског на филолошки програм, извор рационалног ауторитета је прије свега „наука“, а не „народ“. Друго, навођењем примјера дотадашње књижевне традиције (и појављивање „из књижевних старина српских“ у Даничић 1862 је индикативан), рационалном ауторитету додаје се традиционални, а укључивањем виђенијих писаца придодаје се и њихов харизматски ауторитет. Види се ово из реакција на Даничићеве пројекте, нпр.:

Prvi rječnik u našoj literaturi, izrađen po sistemi tačnoga i obilatog navođenja primjera jeste Daničićev Rječnik iz književnih starina srpskih. To je djelo zaslužilo mnogu hvalu pred filologijom jevrejskom i slovenskom (Новаковић 1878: 182).

Изузетно је занимљиво да у полемикама тог доба, уз очекивана размимоилажења око тога које изворе треба укључити, већ има опирања харизматском ауторитету и указивања на потребу служења кориснику (што је неки наговјештај рационалног ауторитета XXI вијека), како се види из следећег цитата:

Glavno svojstvo svakoga riečnika jest i to, da se lahko može pregledati; u tom smeta Daničićevu djelu dvoje: preobilje primierah i kadkada nelogicko razporedanje gradiva (Ткалчевић 1878:163).

Два поменућа Даничићева пројекта овдје су заправо спона са кратким XX вијеком, гдје нови извори ауторитета већ попримају своје обресе. Овдје су поменути успутно јер Даничић (1862) није општи једнојезичник, а РЈАЗУ није првенствено српски рјечник. Наравно, постоје и други наговјештаји дешавања у кратком XX вијеку, поглавито Новаковић (1888), који је и дао потицај за израду Речника САНУ, и то у пригодничарском тексту у славу Вука Караџића.

Кратки XX вијек

Кратки XX вијек почиње уједињењем Срба у Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца (и касније Југославију) и тиме овјеравањем интеграционих процеса српскохрватског језика из XIX вијека, а завршава њиховим поновним разједињавањем у постјугословенским државама, а тиме и праксом засебног нормирања српскохрватских етничких стандарднојезичких облика. Релативно рано у овом периоду успостављају се два битна тренда. Прво, устоличено је „свето тројство“ нормативног ауторитета: нормативна граматика, једнојезички рјечник и правописни приручник. Дакле, успоставља се одређена нормативна традиција, чији је рјечник дио. Друго, извор ауторитета се са „народа“, дјеломично пребацује на „добре писце“. Самим тим рационални романтичарски ауторитет (колико год да је био или није био заиста рационалан, ради се о рационалном типу ауторитета) бива замијењен харизматским ауторитетом „добрих писаца“. И једно и друго видимо из сљедећег цитата:

Говорећи о изградњи књижевног језика наши најкомпетентнији лингвисти, управо они који су писали дескриптивно-нормативна дела (граматике, речнике, правописе), а то су, у XX веку, пре свих несумњиво били А. Белић и М. Стевановић, увек су полазили од поставке да је основни извор језичке грађе која је релевантна за изградњу норме – језик добрих писаца белетристике (Станојчић 2018: 7).

Макроманевре успостављања харизматског ауторитета писаца, па и традиционалног ауторитета, на основу филолошке традиције Вука, а потом и Даничића, већ на самом почетку кратког XX вијека проводи Александар Белић. Ови макроманеври стоје у директној вези са два главна једнојезичника овог периода тако што им претходе и што им ударају темељ. О овоме свједочи Ивановић (2016: 319–20):

У историји српске лингвистике Белићев речнички програм је присутан од почетка 20-их до краја 60-их година 20. века, када је и остварио највише утицаја на ову дисциплину.

Ови Белићеви макроманеври створили су и тзв. „београдску лингвистичку школу“, о којој пише Станојчић (2018), а и битно одредили макроманевре унутар једнојезичника који су конципирани у годинама о којима пише Ивановић (2016). Мада биљежимо битне друге једнојезичнике, какав су Бакотићев (Бакотић 1936, први једнотомник, подухват једног правника), те Московљевићев (Московљевић 1965, који остаје забрањен све до 90-их година XX вијека), свакако су најдубљи траг у српској једнојезичној лексикографији оставили *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ), те *Речник српскохрватског књижевног језика* (РМС). Није без значаја у цијелом контексту макроманевара да иза првог пројекта стоји Српска академија наука, а иза другог Матица српска. Наравно, у овом периоду, на националном плану, конструише се српскохрватско језичко, па и културно јединство (види се то јасно у насловима рјечника).

Индикативно је да након упућивања на раније кориштене рјечнике (поглавито *Рјечник ЈАЗУ*) и чињеницу да грађа обухвата период „почевши од Вука и Доситеја“, аутори предговора првог од ова два рјечника пишу:

Заслуга је свих ових речника и њихових састављача што је Речник Српске академије наука могао да обухвати овако богату грађу. Али, уствари, најглавнији извори за овај Речник били су пространа штампана књижевност наших народа за поменуто време и знатне Академијине збирке речничке грађе скупљене у народу, и пре и после покретања рада на овом Речнику (РСАНУ I: vii).

Помињу се у Предговору и извори изван књижевности, како се види из следећег:

За сто и педесет година свога развитка развио се у наших народа богато и врло многострано језик целокупне наше културе. То је језик просветних, књижевних, научних, етнографских и фолклорних дела, затим језик књижевности, административне, политичке и државне власти, војних и уопште пословних дела, техничких дисциплина и језик уметности и различних спортских грана. Све то улази у образованост наших људи, па према томе и у њихов речник (РСАНУ I: vii).

Јасно је, међутим да књижевници и њихов ауторитет имају посебно мјесто. Види се то и из одређене хијерархије харизматског ауторитета која се успоставља у лексичкој селекцији.

Наравно, из опсежне књижевности XIX и XX века морао је бити извршен избор: од најбољих писаца црпена је већина њихових дела, а од осталих (знатнијих) мањи број (РСАНУ I: xvii).

Притом, ауторитет Вука Караџића је централан (он није само изразито харизматски, него сада и традиционални, на основу филолошке Вук–Даничићевске традиције):

Караџићева општа правилност вреди за све речи које би се хтеле из дијалеката узети; оне остају са својим значењем, својом морфолошком структуром; али по гласовима, акценту и промени оне, ако се унесу у књижевни језик, добијају његове особине (РСАНУ I: xxiv).

Када се погледа списак извора и примјери који се у самој микроструктури рјечничких одредница наводе, примјетно је да су заступљена различита тематска подручја (нарочито је изразито присуство права, али ту су различите практичне и теоријске области: од савјета за подизање кокошињца до геологије и ботанике). Ово је свакако битан елеменат модерности и знак да рационални ауторитет рјечника сада чврсто стоји на ауторитету лингвистике као науке (и то друкчије од младограматичарског приступа код Даничића, који је још у XIX вијеку наговјестио промјену парадигме). То, међутим, не мијења чињеницу да је харизматски ауторитет писаца присутан, па чак и доминантан, како по броју извора, тако по броју цитата (кад се изузму они дијалекатски). Изразита је присутност народне, ауторске и преводне књижевности, а кључни писци заступљени су великим бројем извора.

Речник српскохрватског књижевног језика (РМС) још изразитије успоставља харизматски ауторитет књижевника. На појединим мјестима у Предговору Уредништво говори искључиво о књижевности као извору, као да других извора и нема:

Архаичне и застареле речи, уколико се у књижевности употребљавају из стилских разлога, ушле су у Речник с ознаком арх. и заст. [...] Неологизми су уношени ако се налазе у књижевним текстовима и означавани су ознаком неол. или нов. (РМС I: 11).

Слично је и са изворима и навођењем примјера у самим одредницама. Присуство књижевних дјела (кад изузмемо дијалекатске изворе, који концепцијски не улазе у овај рјечник, и раније рјечнике, који су различит тип извора) пропорционално је већи у односу на остале текстове него што је то био случај са Речником САНУ. Наравно, не треба заборавити ни чињеницу да су управо расправе о заступљености српских и хрватских писаца биле једна од области неслагања двију матица (више о тим споровима из хрватске перспективе в. Брозовић 1969

и из српске Пешикан 1970), што говори о посебном мјесту ауторитета писаца у цијелом пројекту.

На крају се може рећи да су одређени трендови успостављени већ у другој половини дугог XIX вијека у току кратког XX вијека сасвим устоличени: рационални ауторитет успоставља се на основу лингвистичке науке (онодобног структурализма) а добрим дијелом и на аргументу за потребу српскохрватског јединства, а њему се додају харизматски ауторитет писаца („најбољих“, а онда и „знатнијих“), те традиционални ауторитет Вук–Даничићевске филологије. Наравно, чињеница да иза та два пројекта стоје двије кровне српске културне институције – Академија и Матица – доприносе како успостављању традиционалног, тако и харизматског ауторитета. Ово посљедње, међутим, није нешто што налазимо у микроманеврима, у самом рјечнику, мада је на нивоу макроманевара присутно.

XXI вијек

Како је речено, XXI вијек почиње распадом југословенске заједнице и засебним нормирањем српског стандарда. Јасно је да императив више није српскохрватско јединство, па тај аргумент не учествује у успостављању рационалног ауторитета. Умјесто њега, ту је потреба свесрпског јединства, што се огледа и у наслову и једнаком третману екавског и ијекавског изговора:

Линеарно, једна иза друге, наводе се одреднице с различитим рефлексом јата (по азбучном реду екавског лика), и то прво екавски лик, а потом (и)јекавски, нпр. место јек. мјесто с. (РСЈ 2011: 8).

Посебно је занимљиво, међутим, то што се у макроманеврима ранији лингвоцентрични и текстолошки структурализам замјењује социолингвистичким приступом (у смислу социолингвистике друштва, онога како стандард функционише у друштву, о чему више в. Фазолд 1994). Дјеловање језичких ауторитета види се као партнерство са укупном масом говорника, што је битан помак ка задовољавању потреба тих говорника. Види се то из сљедећег цитата из пера Предрага Пипера и Ивана Клајна, свакако двијице најутицајнијих српских лингвиста у вријеме када се у XXI вијеку појављује српски једнојезичник (при чему је Ивану Клајну, рецензенту једнојезичника, харизматично дјеловање на популаризацији језичких тема у маси образованих говорника обезбиједило мјесто културне институције највишег ранга).

[...] за квалитет књижевнојезичке норме важни су и „кодификатори“, и „едукатори“, и „реализатори“ [...] Неко ко као „кодификатор“ учествује у доношењу извесне одлуке из области нормативне лин-

гвистике, свакако је и примењује у свом говору, као „реализатор“, а поучавајући или исправљајући млађе од себе, нпр. као наставник или као родитељ, узима на себе и улогу „едукатора“ (ПиперКлајн 2013: 7).

Видимо овдје масу говорника као реализаторе, кодификаторе, који широким наративима и кључним приручницима утврђују норму, те едукаторе, који је онда утјеловљују. Модел је онда битно различит од угледања на језик добрих писаца. Харизматски ауторитет, ако га и има, извире из лингвиста кодификатора, а онда и едукатора, а не из „добрих писаца“.

Лексикографски подухват карактеристичан за овај период је *Речник српскога језика* (РСЈ 2011 – прво издање објављено је 2007). Сама чињеница да је објављен једнотомник одређени је помак ка потребама корисника. Већ у лексичкој селекцији види се пребацивање харизматског ауторитета са књижевника на лексикографе. Лексикографи су ту „судије“ које одређују шта улази у књижевни језик, а шта не.

Овај речник замишљен је првобитно као (шест пута) скраћена верзија Речника српскохрватскога књижевног језика Матице српске, при чему би аутори одлучивали само о томе која реч улази у једнотомни речник, а која не. Како се током рада број аутора удвостручио [...] Речник САНУ постао је, нужно, речник који читалац има у рукама. У њему се, наиме, због обима његовог, морало 'судити' речима [...] (РСЈ 2011: 8).

Дакле, мада је само објављивање рјечника одређен помак ка задовољавању потреба корисника у складу са социолингвистичким принципом партнерства из макроманевара Пипера и Клајна, у самој лексичкој селекцији полази се од харизматског ауторитета лингвиста. Она се врши на основу њихове оцјене, а не на основу фреквенције у корпусима или анкета у циљним корисничким групама.

То да се лексикографи више не ослањају на харизматски ауторитет писаца види се кад се упореди иста одредница у шестотомнику и једнотомнику. Први цитат који слиједи (из шестотомника) садржи цитате из писаца (са знаком извора), док други (из једнотомника) доноси примјере из стварноживотног говора. Ради се ту не само о ненавођењу извора (то би могло бити урађено зарад уштеде простора и да је концепција друкчија) него о замјени књижевних примјера стварноживотним.

ај узв. **1.** за дозивање и одзивање. — Ај, браћо, не дајте...! стаде га опет дрека. *Глиш.* Ај, море! Удрите хајдука. *Вук.* **2.** за изражавање бола, жаљења, вајкања, дивљења, чуђења и сл. — Па овако Милош

попијева: Ај, гдје си ми Драго војевода! *НП Вук*. Ај, што мари св'јет за муку. *Крањч. С.* (РМС I: 53).

ај узв. **а.** за дозивање, зајмагање или одазивање. — Ај, браћо, помагајте! **б.** за изражавање различитих емоција (бола, вајкања, дивљења, чуђења и др.). — Ај, што ме боли нога. Ај, дивних ли ружа! Ај, где си досад?! (РСЈ 2011: 20).

Видимо, дакле, да у ХХI вијеку долази до битних промјена у кориштењу и рационалног и харизматског ауторитета. Наравно, треба рећи да *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ) и даље излази као нека врста споне између ХХ и ХХI вијека, а по принципима који и даље утјеловљују харизматски ауторитет писаца.

Закључак

Враћајући се основном питању о улози три веберовска типа ауторитета у српској једнојезичној лексикографији, можемо рећи да су сва три присутна. Међутим, то који тип ауторитета је више или мање присутан, те сама основа на којој се гради одређени тип ауторитета варира од периода до периода. У дугом ХIХ вијеку ауторитет је рационалног типа, а његова основа романтичарски идеал поистовјеђивања књижевног и народног. Већ пред крај тог периода можемо видјети кориштење харизматског и традиционалног ауторитета и помјерање од романтичарског ка младограматичарском програму као основи рационалног ауторитета. Ове тенденције добијају пуни облик у кратком ХХ вијеку, гдје се рационални ауторитет помјера ка структурализму, а харизматски ауторитет писаца и традиционални ауторитет Вук–Даничићевске школе бива потпуно утемељен. Новум ХIХ вијека јесте помак ка социолингвистичком приступу, те напуштање харизматског ауторитета писаца.

ИЗВОРИ

- Бакотић 1936: Лујо Бакотић, *Речник српскохрватског књижевног језика*, Београд: Издавачка књижара Владимира Н. Рајковића и комп.
 Даничић 1862: Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних сјшарина српских*, Београд: Књажеско српска књигопечатња.
 Карацић 1818: Вук Стефановић Карацић, *Српски рјечник*, Беч: Штампарија јерменског манастира.
 Карацић 1852: Вук Стефановић Карацић, *Српски рјечник*, Беч: Штампарија јерменског манастира.

- Московљевић 1965: Милош Московљевић, *Речник српскохрватског књижевног језика са језичким саветником*, Београд: Техничка књига.
- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880/1976.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XXI, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српск(охрватск)и језик САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српског језика*, ур. и ред. Мирослав Николић, Нови Сад: Матица српска, 2007, 2011.

ЛИТЕРАТУРА

- Батлер 1969: Thomas Butler, Jernej Kopitar's Role in the Serbian Language Controversy, *The Slavic and East European Journal* 13/4, 479–488.
- Бонаца 1988: Sergio Bonazza, Vuk Stef. Karadžić und der Austroslavismus, *Europa orientalis* 7, 361–371.
- Брозовић 1969: Dalibor Brozović, *Rječnik jezika ili jezik rječnika*, Zagreb: Kultura.
- Брубејкер 2002: Rogers Brubaker, Ethnicity without Groups, *Archives of European Sociology* XLIII/2, 163/189.
- Вебер 1992 /1919/: Max Weber, *Politik als Beruf*, Ditzingen: Reclam.
- Водопивец 1988: Peter Vodopivec, Jernej Kopitar entre l'Autriche Vuk et les Slovènes, in: *Vuk Stef. Karadžić*, ed. Paul-Louis Toma, Paris: Université de Paris Sorbonne, 99–104.
- Гелнер 1983: Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Ithaca: Cornell University Press.
- Грчевић 2009: Mario Grčević, Jernej Kopitar kao strateg Karadžićeve književnojezične reforme, *Filologija* 53, 1–53.
- Даничић 1878: Gjuro Daničić, *Ogled rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, obrađuje Gj. Daničić, Zagreb: Dionička tiskara I–XII, 1–39.
- Добрашиновић 1980: Голуб Добрашиновић, *Койиџар и Вук*, Тршић: Вуков сабор
- Ивановић 2016: Ненад Ивановић, Лексикографска мисао Александра Белића (1926–1955), у: *Александар Белић српски лингвиста века. Књ. 1. О Александру Белићу на Научном састанку слависта у Вукове дане (1971–2016)*, ур. Драгана Мршевић-Радовић, Бошко Сувајџић, Александар Милановић, Београд: Међународни славистички центар Филолошког факултета Универзитета у Београду, 319–343.

- Ивић 1981: Pavle Ivić, Kopitarov uticaj na Vuka Karadžića i razvoj Vukovih stavova, *Slavistična revija* 29/2, 149–157.
- Ивић 1998: Павле Ивић, *Преглед историје српског језика*, Целокупна дела, књ. 8, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Карацић 1849: Вук Стефановић Карацић, *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона*, Беч: Јерменски манастир.
- Кон 1960: Hans Kohn, *Pan-Slavism. Its History and Ideology*, Second revised edition, New York: Vintage books.
- Кропеј 2013: Monika Kroepej, The Cooperation of Grimm Brothers, Jernej Kopitar and Vuk Karadžić, *Studia mythologica slavistica* XVI, 215–231.
- Милановић 2016: Александар Милановић, Филолошки текстови из прве половине 19. века као ресурс за истраживање српског језика, *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 45/3, Београд, 135–147.
- Милановић–Драгићевић 2018: Александар Милановић, Рајна Драгићевић (ур.), *Година 1847: љреломна љџачка српске кулџуре*, Београд: Савез славистичких друштава Србије.
- Морич 1996: Andreas Moritsch (Hrgs.), *Der Austroslavismus. Ein verfrühtes Konzept zur politischen Neugestaltung Mitteleuropas*, Wien: Böhlau.
- Николић 2007: Ненад Николић, Полемика Вука и Видаковића – рат култура, *Зборник Маџице српске за књижевности и језик* LV/3; Нови Сад, 477–510.
- Новаковић 1878: Stojan Novaković, Pismo Stojana Novakovića predsjedniku, u: *Glasovi o Ogledu Rječnika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 165–213.
- Новаковић 1888: Стојан Новаковић, *Српска краљевска академија и неговање језика српског*, Београд: Краљевско-српска државна штампарија.
- Пешикан 1970: Митар Пешикан, *Наш књижевни језик на сто година љослије Вука*, Београд: Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Србије.
- Погачник 1978: Jože Pogacnik, *Bartholomäus Kopitar. Leben und Werk*, München: Rudolf Trofenik.
- Пипер–Клајн 2013: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматиџа српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Поповић 1964: Миодраг Поповић, *Вук Сџеф. Карацић*, Београд: Нолит.
- Селимовић 1967: Меша Селимовић, *За и љроџив Вука*, Београд: БИГЗ.
- Станојчић 2018: Живојин Станојчић, „Београдска лингвистичка школа“ А. Белића и књижевни језик нашег времена, у: *Семинар српског језика, књижевности и кулџуре. Предавања*, 7, ур. Драгана Мршевић Радовић, Бошко Сувајџић, Београд: Међународни славистички центар Филолошког факултета Универзитета у Београду, 5–14.

- Ткалчевић 1878: Adolfo Veber Tkalčević, Mnijenije akademika Adolfa Vebera, u: *Glasovi o Ogledu Rječnika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 161–165.
- Фазолд 1994: Ralph Fasold, *The Sociolinguistics of Society*, Oxford: Basil Blackwell.
- Хобзбаум 1995: Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes The short twentieth century 1914–1991*, London: Abacus.
- Хобзбаум 1996: Eric Hobsbawm, *The Age of Revolution 1789–1848*, New York: Vintage Books.
- Хумер 2013: Michael Huemer, *The Problem of Political Authority: An Examination of the Right to Coerce and the Duty to Obey*, New York: Palgrave Macmillan.
- Шипка 1987: Данко Шипка, Вуков лексикографски поступак /на примјеру односа према вулгаризмима и хомонимији/, у: *Зборник радова о Вуку Караџићу*, Сарајево: Институт за језик и књижевност, 117–122.
- Шипка 2019: Danko Šipka, *Lexical Layers of Identity: Words, meaning, and culture in the Slavic languages*, Cambridge: Cambridge University Press.

Danko M. Šipka

DICTIONARIES AS TOOLS OF ESTABLISHING AUTHORITY

S u m m a r y

The present paper discusses the role the three types of authority differentiated by Max Weber (traditional, rational, and charismatic) in key Serbian monolingual dictionaries. The methodological framework for the analysis presented in this paper is elaborated in Šipka (2019). The framework proposes that linguistic authority is asserted in a series of broad narratives by linguistic elites (they are termed macro narratives), which are then embodied through a series of practical activities (called micro maneuvers). The paper accepts Hobsbawm's periodization, which differentiates the long 19th century (from the French Revolution to the First World War, 1789–1914) and the short 20th century (from the First World War to the fall of Communism, 1914–1991). The key 19th century dictionary, *Srpski rječnik* (first edition was published in 1818, the second in 1852) by Vuk Stefanović Karadžić, relies mostly on rational authority of romanticism and Austroslavism. The two key dictionaries of the 20th establish the authority of structuralist linguistics as the main source rational authority (that replaces romanticism and Austroslavism, both of which became anachronous). More importantly, these two dictionaries (*Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, 1957– and *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, 1967–1976) add charismat-

ic authority of „good writers,“ and traditional authority of the philological tradition established by the aforementioned Vuk Stefanović Karadžić and his followers, most notably Djuro Daničić. These two types of authority are strengthened by the fact that the first of the two dictionaries has been published by the Serbian Academy of Arts and Sciences, and the second by Matica srpska (the two most respected scholarly and cultural societies of the Serbian nation). The three Weberian types of authority continue to be present in the 21st century *Rečnik srpskoga jezika* (2011). However, the rational authority shifts somewhat from structuralism to sociolinguistics and the needs of the users, and charismatic authority is much less present and not based on „good writers,“ but rather on linguists themselves.

Keywords: authority, ideology, Serbian dictionaries, historical lexicography, macro maneuvers, micro maneuvers.